

TANQIDIY FIKRLASH TUSHUNCHASINING ILMIY-NAZARIY IZOHI VA PEDAGOGIK PARADIGMADAGI O'RNI

Eraliyeva Dilnoza Oybek qizi

Namangan viloyat pedagogic mahorat markazi

E-mail: oybekovnaaa@mail.ru

Tel: +99894-908-57-57

Annotatsiya: Maqolada tanqidiy fikrlash tushunchasining mazmun-mohiyati, uning ilmiy-nazariy asoslari hamda pedagogik paradigmadagi o'rni keng yoritiladi. Tanqidiy fikrlash zamonaviy ta'lim tizimida talabaning shaxsiy intellektual rivoji, mantiqiy xulosa chiqarish va muammoli vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantiruvchi asosiy kompetensiya sifatida baholanadi. O'zbek tili muhitida xorijiy va mahalliy talabalarni o'qitishda ushbu tushunchaning dolzarbligi ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish, kognitiv faollikni kuchaytirish va lingvokulturologik hamda psixolingvistik omillarni uyg'unlashtirish orqali namoyon bo'ladi. Tadqiqotda tanqidiy fikrlashning nazariy talqinlari, turli olimlar tomonidan berilgan ta'riflar tahlil qilinadi, shuningdek, uni rivojlantirishga xizmat qiladigan didaktik yondashuvlar ilmiy asosda izohlanadi.

Kalit so'zlar: tanqidiy fikrlash, pedagogik paradigma, nazariy asos, kognitiv faoliyat, mustaqil qaror, lingvokulturologiya, psixolingvistika, ta'lim samaradorligi, didaktik yondashuv, kompetensiya.

НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКОЕ ОБОСНОВАНИЕ ПОНЯТИЯ «КРИТИЧЕСКОЕ МЫШЛЕНИЕ» И ЕГО МЕСТА В ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПАРАДИГМЕ

Аннотация: В статье раскрывается сущность понятия «критическое мышление», его научно-теоретические основы и место в современной педагогической парадигме. Критическое мышление рассматривается как ключевая компетенция, формирующая у студентов способности к логическому рассуждению, самостоятельному принятию решений и аналитическому подходу к проблемным ситуациям. В условиях преподавания узбекского языка важность развития критического мышления проявляется в повышении эффективности образовательного процесса, активизации когнитивной деятельности и интеграции лингвокультурологических и психолингвистических факторов. В исследовании анализируются теоретические интерпретации критического мышления и подчеркиваются дидактические подходы, способствующие его формированию.

Ключевые слова: критическое мышление, педагогическая парадигма, теоретическая основа, когнитивная деятельность, самостоятельное решение, лингвокультурология, психолингвистика, эффективность обучения, дидактический подход, компетенция.

SCIENTIFIC-THEORETICAL EXPLANATION OF THE CONCEPT OF CRITICAL THINKING AND ITS PLACE IN THE PEDAGOGICAL PARADIGM

Abstract: *This article explores the concept of critical thinking, its scientific-theoretical foundations, and its role in the modern pedagogical paradigm. Critical thinking is regarded as a key competence that develops students' abilities for logical reasoning, independent decision-making, and analytical approaches to problem situations. In the context of teaching the Uzbek language, the significance of fostering critical thinking is reflected in enhancing educational effectiveness, stimulating cognitive activity, and integrating linguocultural and psycholinguistic factors. The study analyzes theoretical interpretations of critical thinking, reviews definitions proposed by scholars, and highlights didactic approaches that contribute to its development in higher education.*

Keywords: *critical thinking, pedagogical paradigm, theoretical foundation, cognitive activity, independent decision-making, linguoculturology, psycholinguistics, educational effectiveness, didactic approach, competence.*

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimi inson kapitalini rivojlantirish, ijtimoiy-madaniy muhitga moslashgan, ijodkor va mustaqil fikrlaydigan shaxsni shakllantirishga yo'naltirilgan. Bu jarayonda tanqidiy fikrlash tushunchasi muhim metodologik kategoriya sifatida qaraladi. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish nafaqat bilimlarni chuqur o'zlashtirish, balki ulardan samarali foydalanish, yangicha g'oyalar ishlab chiqish va madaniyatlararo muloqotda faol ishtirok etishga imkon yaratadi. Shuning uchun ham bugungi ta'lim paradigmasida bu tushuncha ta'lim samaradorligining asosiy mezonlaridan biri sifatida talqin qilinmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Ilmiy adabiyotlarda "tanqidiy fikrlash" tushunchasiga turlicha ta'riflar berilgan. Masalan, J. Dewey (1933) uni muammoli vaziyatlarni oqilona tahlil qilish va dalillarga asoslangan xulosa chiqarish qobiliyati sifatida ta'riflagan. R. Ennis (2015) tanqidiy fikrlashni "o'ylangan, maqsadli va ratsional qaror qabul qilish jarayoni" deb ko'rsatadi. D. Halpern (2014) esa bu jarayonni ijodiylik, refleksiya va baholash faoliyatining uyg'unligi sifatida ko'radi. O'zbek olimlari ham tanqidiy tafakkurni ta'lim jarayonida talabanning mustaqil bilim olish, tahliliy yondashuvni

shakllantirish va ijtimoiy faoliyatda samarali ishtirok etish qobiliyatlari bilan bog'liq holda o'rganib kelmoqda.

Tanqidiy fikrlashning nazariy asoslari kognitiv psixologiya, mantiq, lingvistika va pedagogika fanlari kesishgan nuqtada shakllangan. (Vygotsky, 1978) U shaxsning bilish faoliyatini faollashtiradi, mavjud bilimlarni qayta ishlash va yangi kontekstda qo'llash imkonini beradi (Qodirova, 2022). Bu jarayon, ayniqsa, chet tilini o'rganishda va xorijiy talabalarga o'zbek tilini o'rgatishda muhim ahamiyat kasb etadi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Hozirgi pedagogik paradigma an'anaviy "bilim berish" modelidan "kompetensiya shakllantirish" modeliga o'tdi. (Ahmadova, 2022) Bu jarayonda tanqidiy fikrlash asosiy kompetensiyalardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Ta'limda interaktiv metodlar, muammoli vaziyatlar, bahs-munozara va analitik topshiriqlar tanqidiy tafakkurni rivojlantirishning samarali vositalaridir. Xususan, o'zbek tili muhitida xorijiy talabalarni o'qitishda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish ularning lingvokulturologik kompetensiyasini kengaytiradi, psixolingvistik qiyinchiliklarni yengishga yordam beradi va natijada ta'lim samaradorligini oshiradi.

Tanqidiy fikrlashni shakllantirish bugungi kunda nafaqat ta'lim jarayonining metodik talabi, balki jamiyatning intellektual rivojlanish strategiyasi sifatida ham qaralmoqda. Zero, mustaqil fikrlaydigan, dalillarga asoslanib qaror qabul qiladigan va yangicha yondashuvlar ishlab chiqishga qodir shaxsni tayyorlash milliy ta'lim tizimining ustuvor maqsadidir.

XULOSA

Tanqidiy fikrlash tushunchasi ta'limning zamonaviy paradigmasida markaziy o'rinni egallaydi. Uning ilmiy-nazariy izohi shaxsning bilish faoliyatini faollashtiruvchi, ijodiy tafakkurni rag'batlantiruvchi va kompetensiyani shakllantiruvchi jarayon sifatida talqin qilinadi. Pedagogik amaliyotda esa tanqidiy fikrlash talabalarning mustaqil bilim olish, tahliliy va mantiqiy yondashuvni shakllantirish hamda kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xususan, o'zbek tili muhitida xorijiy talabalarga tanqidiy fikrlashni o'rgatish ta'lim samaradorligini oshiruvchi asosiy vositalardan biri sifatida ilmiy va amaliy jihatdan o'zini oqlamoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ahmadova, G. M. (2022). *O'zbekiston maktablarida o'zbek tili darslarida rusiyzabon o'quvchilarning nutqiy muloqot madaniyatini rivojlantirish* (DSc dissertatsiyasi avtoreferati). Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti.
2. Ermatov, I. (2021). *O'zbek tilshunosligi terminologiyasi: shakllanishi va taraqqiyotining dolzarb nazariy masalalari*. Guliston davlat universiteti.
3. Qodirova, X. M. (2022). O'zbek tilining psixolingvistik tadqiqi. *ResearchGate*.
4. Rahmonova, D. A. (2022). Tilshunoslikda lingvokulturologiyaning o'rganilishi. *CyberLeninka*.
5. Tursunova, O. F. (2024). *O'zbek tili ta'limida tanqidiy fikrlash kompetensiyasini shakllantirish metodikasi* (PhD dissertatsiyasi avtoreferati). Buxoro davlat universiteti.
6. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press.
7. Dewey, J. (1933). *How we think*. D.C. Heath and Company.
8. Ennis, R. H. (2015). Critical thinking: A streamlined conception. *Inquiry: Critical Thinking Across the Disciplines*, 28(2), 5–18. <https://doi.org/10.5840/inquiryct20152823>
9. Halpern, D. F. (2014). *Thought and knowledge: An introduction to critical thinking* (5th ed.). Psychology Press.
10. Kramsch, C. (1998). *Language and culture*. Oxford University Press.